

İDEOLOJİDEN KİTLEYE TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER Ali ÇİÇEK¹**Öz**

Siyasal partiler, ülkelerin demokratik kurumlarını ve siyasal kültürlerini doğrudan etkileyen modern demokrasilerin en önemli aktörlerinden biridir. Belirli bir program etrafında bir araya gelen, iktidar olmayı amaçlayan ve sürekli bir örgüte sahip olan siyasi partiler kuşkusuz ki bir dünya görüşünün ya da bir felsefenin savunucuları olabilirler. Kendi kitlelerini belirli çıkarlar, ideoloji ya da bir program etrafında bir araya toplayan siyasi partiler nihai olarak iktidarı ele geçirmeyi ya da iktidarın nimetlerinden faydalanmayı amaçlar. Siyasi partiler, amaçlarını gerçekleştirmek için sürekli bir örgüte sahip olmak ve seçmen kitlesini genişletmeyi de arzularlar. Siyasi partilerin yöneldiği seçmen kitlesi, bazen kendi ideolojisine yakın olan kişilerle sınırlı kalırken bazen ise ideolojik çerçevenin içine sığmayacak şekilde mümkün olan en geniş kitle olabilmektedir. Bu çalışma, siyasi partilerin ideoloji temelli yaklaşımı 21. yüzyılda terk etmeye başladığını ve oylarını maksimize edebilmek için kitle partisine dönüşme eğilimi içinde oldukları argümanına dayanmaktadır. Çalışmada, TBMM'de grubu bulunan siyasi partilerin, en güncel programlarına dair içerik analizi yapılmış, bunun yanı sıra tarihsel süreç içindeki değişimleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyasi partiler, İdeoloji partileri, Kitle partileri, Türkiye.

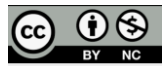
POLITICAL PARTIES IN TÜRKİYE FROM IDEOLOGY TO MASS**Abstract**

Political parties are one of important actor of modern democracies that directly affect the democratic institutions and political cultures of countries. Political parties, which come together around a specific program, aim to come to power and have a permanent organization. They can undoubtedly be the advocates of a worldview or a philosophy. Gathering their masses around certain interests, ideology, or a program, political parties ultimately aim to seize power or benefit from the blessings of power. In order to achieve their goals, political parties also desire to have a permanent organization and to expand their constituency. The electorate that political parties turn to is sometimes limited to those who are close to their own ideology, while at other times, it may be the widest possible audience that does not fit within the ideological framework. This study is based on the argument that political parties have started to abandon the ideology-based approach in the 21st century and tend to

¹ **Sorumlu Yazar:** Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, alicicek@mail.com, ORCID: 0000-0001-9875-2400.

***Atıf/ Citation:** Çiçek, A. (2023). İdeolojiden kitleye Türkiye'de siyasi partiler, *Dicle Akademi Dergisi*, 3(2), 255-281.

** Bu çalışma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

transform into mass parties to maximize their votes. In this study, a content analysis of the most recent programs of the political parties that have a group in the Turkish Parliament was conducted, as well as their changes in the historical process.

Keywords: Political parties, Ideology parties, Mass parties, Türkiye.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

One of the defining characteristics of the modern state is that it holds the monopoly to make laws and thus has the final say over society and regulates social rules. The theory of sovereignty, which emphasizes the unity and continuity of power, reveals that the right to make laws belongs only to the political power. The legitimacy of the sovereign authority arises from the fact that the source of laws is brought down to earth. With the nation-state, the personalized type of political power is replaced by institutional political power. Although it was absolute monarchies that benefited the most from the aforementioned approach in the first period when this theory was put forward, developments in the political and economic spheres in the historical process led to the dilution of the power of absolute monarchies. After the English and French Revolutions, absolute monarchies were transformed into constitutional governments and parliaments became the main actors of politics. Political parties and elections, both in and out of parliament, have become the main actors in shaping the policies of the political power. Political parties and elections, which have a fundamental importance in the emergence of modern democracies, are directly related to concepts such as state, sovereignty, and representation.

Political parties have played an important role in the emergence of modern democracies. In fact, it is said that the conditions that create democracy are provided by political parties. Today, the existence of a democratic system without political parties is unthinkable. On the one hand, political parties are the most important means of public participation in politics, and on the other hand, they are the basic guarantees of pluralist politics. The fact that political parties in a society have the opportunity to carry out their activities freely will make it difficult to suppress different interests, orientations, and thoughts in that society. Therefore, political parties are indispensable political institutions in the construction of a pluralist democratic understanding.

Political parties, which are the most important institutional structures for the existence of a democratic regime, can shape their policies according to their ideologies, the demands and expectations of their voters or the public. While strict ideological discourses and promises in the basic policy documents and discourses of political parties were more common in the past, in today's modern democratic regimes, such discourses and party organizations cannot be included in mainstream political party groups and are marginalized. Based on political party typologies, this study argues the hypothesis that political parties in the world and in Türkiye reproduce their policies and discourses according to the demands of the people instead of rigid ideological discourses and promises, and that there is a general evolution to the Catch-All Party model.

Methodology

In this study, a content analysis of the most recent programs of selected political parties from Republican Türkiye is conducted, as well as their changes in the historical process. The study provides a summary of the ideological background of political parties in Türkiye during the Republican era. It then analyzed the discourse on ideology and audience in the programs of the Justice and Development Party (AK Party), Republican People's Party (CHP), Nationalist Movement Party (MHP), İyi Party and Peoples' Democratic Party (HDP).

Findings and discussion

In many countries, there are political parties that come together around a rigid ideological program, as well as political parties that are more distant from ideological discourses, called mainstream, and aim to appeal to as wide an audience as possible. Although there have been periods when political parties in general approached a more ideological line in terms of both program and discourse, these processes have not led to a historical permanence. It can be seen in the relevant literature that political parties on both the right and left ends of the political spectrum, united around an ideology or doctrine, appeal to a smaller number of voters, while political parties in the center receive support from wider masses. Nonetheless, even political parties that claim to be in the center are partially nourished by the strict principles of a certain ideology such as center-right or center-left. This situation has entered a process of change in many different countries of the world since the 2000s. In recent years, political parties in the United States of America, European countries, and Türkiye have shifted from rigid ideological discourses and policies to discourses and policies that can receive votes from all segments of the public. While the classical right and left distinction, which are the two most prominent ends of the political spectrum, has significantly eroded, it is possible to say that political parties have positioned themselves according to the conditions of the day, and their discourses and policies have become cyclical instead of remaining constant. As a matter of fact, it has been determined that parties from different countries discussed in this study have become similar to each other in their discourses and policies or have turned into a Catch-All Party model by moving away from strict ideological attitudes.

While political parties moving away from rigid ideological discourses and policies and taking positions according to the spirit of the times is a positive development in terms of strengthening democratic conventions, it may also bring along the problem of centralization of populist politics. This has the potential to be an obstacle for political parties to become principled and predictable institutions. Therefore, while the replacement of homogeneous interest groups with the people as the center can be seen as a positive development for political parties, on the other hand, the replacement of rigid ideological discourses and policies with populist politics reveals a problematic perspective in terms of building strong democracies. As a result, political parties moving away from rigid ideological discourses and policies, claiming to be the center and evolving into the Catch-All Party model will not bring political parties closer to a clearer democratic promise or line.

In this study, firstly, a brief analysis of the programs of selected political parties from Western countries is made; in Türkiye, the relationship between ideology and the political parties (AK Party, CHP, MHP, İyi Parti, and HDP) with a group in the parliament is presented from a historical perspective and their ideological discourses and policies today are subjected to content analysis with reference to party programs. Among the parties analyzed in Türkiye, the HDP stands out from the others with its sharp ideological discourse and policies. On the other hand, it has been determined that other political parties, which are based on historically strong ideological discourses and policies, have more of a mass party characteristic in order to influence voters.

1. GİRİŞ

Modern devletin belirleyici özelliklerinden ilk akla geleni, kanun yapma ve böylece toplum üzerinde nihai sözü söyleme ve dolayısıyla toplumsal kuralları düzenleme tekeli kendi uhdesinde bulundurmasıdır. İktidarın teklifine ve sürekliliğine vurgu yapan egemenlik teorisi, kanun yapma hakkının yalnızca siyasal iktidara ait olduğunu ortaya koyar (Beriş, 2021a: 121). Egemen otoritenin meşruluğu, yasaların kaynağının yeryüzüne indirilmesinden doğmaktadır. Ulus devlet ile birlikte kişiselleştirilmiş siyasal iktidar tipi, yerini kurumsal siyasal iktidara

bırakır (Beriş, 2021b:100). Her ne kadar bu teorinin ileri sürüldüğü ilk dönemde bahsi geçen yaklaşımdan en çok faydalanan mutlak monarşiler olsa da tarihsel süreç içerisinde siyasal ve ekonomik alanda yaşanan gelişmeler mutlak monarşilerin gücünün törpülenmesine yol açmıştır. İngiliz ve Fransız Devrimleri sonrasında ise mutlak monarşiler meşruti yönetimlere dönüşmüş, parlamentolar siyasetin temel aktörleri haline gelmiştir. Siyasi partiler ve seçimler, gerek parlamentodaki gerekse parlamento dışındaki varlıkları ile siyasal iktidarın politikalarının şekillenmesinde başat unsur haline gelmişlerdir. Modern demokrasilerin neşvünema bulmasında asli bir öneme sahip olan siyasal partiler ve seçimler, devlet, egemenlik ve temsil gibi kavramlarla da doğrudan ilişkilidir.

Modern demokrasilerin ortaya çıkmasında siyasal partiler önemli bir işlev üstlenmiştir. Hatta demokrasiyi yaratan koşulların siyasal partiler tarafından sağlandığı söylenmektedir. Günümüzde artık siyasal partiler olmaksızın demokratik bir sistemin varlığı düşünülemez. Zira siyasal partiler bir yandan halkın siyasete katılımının en önemli araçları, diğer yandan ise çoğulcu siyasetin temel güvenceleridir. Bir toplumda siyasal partilerin faaliyetlerini özgürce gerçekleştirebilme imkânına sahip olması, o toplumdaki farklı çıkar, yönelim ve düşüncelerin bastırılmasını zorlaştıracaktır (Erdoğan, 2015: 323). Dolayısıyla çoğulcu bir demokratik anlayışın inşasında siyasal partiler, olmazsa olmaz nitelikteki siyasal kurumlardır.

Demokratik bir rejimin varlığı için en önemli kurumsal yapılar olan siyasal partiler, politikalarını tasarlarken ideolojilerine, seçmenlerinin ya da kamuoyunun talep ve beklentilerine göre şekillendirebilmektedir. Siyasal partilerin temel politika belgelerinde ve söylemlerinde katı ideolojik söylem ve vaatlere geçmişte daha çok rastlanılırken günümüz modern demokratik rejimlerinde bu tarz söylem ve parti örgütleri ana akım siyasal parti grupları içinde yer alamamakta ve marjinalleşmektedir. Bu çalışma, siyasal parti tipolojilerinden yola çıkarak dünyada ve Türkiye’de siyasal partilerin sert ideolojik söylem ve vaatler yerine halkın taleplerine göre kendi politika ve söylemlerini günün koşullarına göre yeniden ürettiği ve genel olarak Catch-All Party modeline evrilişin olduğu hipotezini savunmaktadır. Bu perspektiften bakarak, dünyadan ve Türkiye’den örneklerle siyasal partilerin ideolojik bakış açısı karşısındaki dönüşümü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, öncelikle Batılı ülkelerden seçilen siyasal partilerin programlarına dair kısa bir analiz yapılmış; Türkiye’de ise parlamentoda grubu bulunan siyasal partilerin (Ak Parti, CHP,

MHP, İyi Parti ve HDP²) ideoloji ile ilişkileri tarihsel bakış açısıyla ortaya konmuş ve günümüze dair ideolojik söylem ve politikaları parti programlarından referansla içerik analizine tabi tutulmuştur. Türkiye’de incelenen partilerden HDP’nin keskin ideolojik söylem ve politikalarla diğerlerinden ayrıştığı görülmüştür. Öte yandan temelde tarihsel olarak güçlü ideolojik söylem ve politikalar üzerine kurulan diğer siyasi partilerin seçmenleri etkilemeye yönelik olarak daha çok kitle partisi özelliği taşıdıkları tespit edilmiştir.

2. SİYASİ PARTİLER: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Siyasi partiler, çoğu ülkede ve dolayısıyla çoğu politik sistemde mevcuttur. Siyasi partiler, demokratik ya da otoriter olabilirler; iktidarı seçimler aracılığıyla ya da bir devrimle ele geçirme anlayışı taşıyabilirler; sağ, sol, merkez ideolojileri savunuyor ve hatta bu görüşlerin hepsini bir anda birleştiriyor olabilirler (Heywood, 2016: 280). İlgili literatür incelendiğinde siyasi parti kavramıyla ilgili çok sayıda değişik tanımlama çabasına girildiği görülmektedir. Tanım farklılıklarının nedeni, siyasi partiler üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların, siyasi partilerin farklı yönlerine vurgu yapmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin Kapani (2016: 174) siyasi partileri “bir program etrafından toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar” şeklinde tanımlarken, Daver’e göre siyasi partiler “programını uygulamak ve üyelerini iktidara getirmek amacıyla hükümetin kontrolünü sağlamaya çalışan organize bir insan topluluğudur” (1976: 223). Tunaya ise siyasi partileri belirli bir program üzerinde birleşmiş kişilerin, bu programı normal seçim yoluyla gerçekleştirmek maksadıyla kurdukları topluluk biçiminde tanımlamıştır (1982: 354). Arslan ve diğerleri, siyasi partilere dair kapsamlı bir tanım yapmıştır. Onlara göre siyasi partiler, benzer fikirler etrafında toplanan kitlelerin meydana getirdiği, halkın düşüncelerinin ya da inançlarının şekillenmesinde yardımcı olan, seçimler sayesinde siyasi mevkilere adaylar belirleyen, sürekli bir örgütlenmeleri olan, demokratik seçimlerde rekabetçi bir yarış içinde olan, siyasi iktidar olma arzusu taşıyan ve bunun için de kendi programına sahip olan, siyasal iktidar olamadığı zamanlarda ise siyasal iktidarı denetlemeyi amaçlayan örgütlerdir (Arslan vd., 2021: 96; Taş vd., 2015: 352).

² HDP, seçimler öncesinde partinin kapatılması riskinden dolayı 2023 Genel Seçimlerine Yeşil Sol Parti ismiyle girmiştir. Ancak çalışmada, Yeşil Sol Parti yerine HDP’nin parti programı incelenmiştir.

Liberal demokrasinin³ ve siyasal temsilin en kilit siyasal kurumları arasında sayılabilecek olan siyasal partiler, dünyanın pek çok ülkesinde yerel ve genel seçimlerin öznesi haline gelerek demokratik siyasetin vazgeçilmez unsuru olduğu iddiasını sürdürmektedir. Ancak günümüzdeki vazgeçilmezliklerine rağmen siyasal partilerin tarihleri en fazla 200 yıl kadar geriye götürülebilir. İlk kez İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki parlamentolarda meydana gelen hiziplerle ortaya çıkan siyasal partiler, zamanla demokratik teamüllerin yer edindiği ülkelerde de kurumsallaşarak demokrasinin ve çoğulcu fikirlerin gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Siyasal partilerin ortaya çıkmasında ilk olarak parlamento içinde hiziplerin etkisi olmuştur. Bu hizipler, henüz siyasal partiler kurulmadan önce belirli bir lideri ya da fikri desteklemek için oluşturulan fraksiyonlar olarak varlık göstermekteydi (Sayarı, 2021: 126). Her ne kadar fraksiyonlara ya da fraksiyonculuğa toplum nezdinde genel olarak pejoratif bir anlam yüklense de farklı fikirlerin siyaseti oluşturma süreçlerinde zaman zaman çatışması, zaman zaman da uyum içinde hareket etmesi demokratik siyasetin kurumsallaşması açısından hayati önem taşır. Zira demokratik bir siyasal iklimin tesisi için birbiriyle yarışan siyasal partilerin varlığı elzemdir. Ancak yine de sistem içinde yarışan siyasal partilerin varlığı demokratik bir sistemin tesisi için tek kriter değildir (Çiçek, 2022a: 6; Karahöyük, 2017: 235). Demokratik bir sistemin inşasında gerekli kriterlerin tümü konusunda tam bir konsensüs olmasa da çoğu düşünürün üzerine mutabık kaldığı kriterlerden biri yarışmacı seçimler ve siyasal partilerin varlığıdır (Sartori, 2004; Dahl, 2015; Popper, 2013; Hayek, 2011).

Siyasal partiler, siyasal çoğunluğun taşıyıcısı olmaları bakımından modern demokrasilerin ortaya çıkmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. 21. yüzyılda, partilerin varlıklarından bağımsız bir demokrasiyi düşünmek dahi imkânsız hale gelmiştir. Çünkü siyasal partiler, halkın siyasete katılımın araçları olmakla birlikte çoğulcu siyasetin de temel aktörleri ve hatta güvencesidirler. Siyasal partilerin araç olma özelliği, modern demokrasilerde halk kitlelerinin fikri çoğunluğunun siyasal alana yansımalarını ve kamu politikası haline dönüşmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra siyasal partilerin hukuki sınırlar içinde kalmak şartıyla gerçekleştirdikleri eylemler, toplumdaki farklı çıkar gruplarının taleplerinin kamuoyuna iletilmesini, gündem oluşturmasını sağlayacaktır. Böylece siyasal partiler, çoğulculuğun güvencesi olma özelliğine de sahip olmaktadır (Erdoğan, 2005: 125).

---

³ Liberal demokrasi, siyasal makamların resmi siyasal eşitlik temelinde düzenli olarak gerçekleştirilen seçimlerdeki başarıyla kazanıldığı dolaylı ve temsili bir demokrasi türüdür. Liberal demokrasinin özünde temsil, rekabet ve seçimler bulunmaktadır (Heywood, 2016 :136).

Teziç’e göre (2004: 310) siyasi partiler, üyelerinin düşüncelerini ve çıkarlarını gerçekleştirmek maksadı ile iktidardan kısmen yararlanmak veya onu tamamen elde etmek için teşkilatlandırılmış bir gruptur. Bu tanımdan görüleceği üzere siyasi partiler kendi üyelerinin, seçmenlerinin ya da politikalarından menfaat elde etmeyi uman kişi ya da grupların fikirlerini siyasal alana taşıyan ve kamuoyu oluşturan, siyasal iktidarı olmayı hedefleyen sürekli ve örgütlü gruplardır.

Toplum içindeki genel kanaatleri ve talepleri yönetimden talep eden sivil toplum örgütleri ya da menfaat grupları gibi başka örgütler de bulunabilir. Ancak siyasi partiler, demokratik yaşam içinde diğer siyasi örgütlerden, sivil toplum kuruluşlarından veya baskı gruplarından bazı özellikleri taşıması itibari ile farklılaşmaktadır. Siyasi partileri diğer örgütlerden ayıran dört temel özellik şunlardır (Türköne, 2005: 254):

- İktidarı doğrudan elde etmeyi amaçlarlar.
- Resmi bir üye tabanına sahiptirler.
- Hem özel konularda hem de toplumun ve ülkenin bütününe ilgilendiren konularda politikalara sahiptir.
- Siyasi partiler, ölçüsü değişmekle birlikte, ortak bir ideolojik kimlik veya siyasal tercihlere sahip insanların oluşturduğu bir örgüttür.

Siyasi partilere dair tanım bolluğu, onların işlevlerinin de genişlemesine neden olmuştur. Dolayısıyla siyasi partilerin işlevleri, onların geçirdiği değişim sürecini anlamak açısından bazı ipuçları verebilir.

2.1. Siyasi Partilerin İşlevleri

Siyasi partiler; toplumlar, rejimler ve siyasal kültür açısından bazı farklılıklar göstermekle birlikte bazı temel fonksiyonları yerine getirmektedir. Siyasi iktidarın adil, yarışmacı ve özgür seçimlerle tayin edildiği çağdaş demokratik sistemlerde siyasi partilerin temel olarak yedi fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar menfaatlerin birleştirilmesi, siyasal devşirme, siyasal toplumsallaşma, temsil, politikaların belirlenmesi, hükümetin organizasyonu ve muhalefet etme- iktidarı denetlemeden mürekkeptir.

Toplumunu oluşturan bireyler, gruplar, farklı kesimler ya da menfaat grupları çeşitli istek ve taleplerini siyasi partilere iletirler. Partilere ulaşan bu istek ve talepler partilerin yönetimi tarafından birleştirilir, partinin temel prensiplerine ve oy potansiyelini etkileme ihtimali gibi süzgeçlerden geçirilerek kamu politikasına dönüştürülmesi için uygun zemin aranılır. Bu

işlemi yapan siyasi parti, mecliste çoğunluğa sahip ise bu istek ve talepleri siyasaya dönüştürebilir; muhalefette ise iktidar üzerinde bu politikaların gerçekleştirilmesi için baskı kurar ya da seçim beyannamesine bu politikaları ekleyerek seçmenlerin oylarına talip olur. Bu durumu siyasi partilerin menfaatleri birleştirme işlevi olarak tanımlamak mümkündür.

Siyasi partilerin ikinci işlevi olan siyasal devşirme kavramı ise siyasal sistem içinde çeşitli rolleri yerine getirecek görevlilerin seçimini ifade etmektedir. Zira siyasal partiler, siyasi yönetici ya da siyaset insanı yetiştiren, partinin kuracağı akademi ya da eğitimlerle bu kişileri yerel, ulusal ya da küresel çapta siyaset konusunda yetiştiren örgütlerdir. Siyasi partilerin bünyelerinde gerçekleştirilen siyaset akademileri ya da çeşitli eğitimler siyasal devşirme işlevini gerçekleştiren araçların örnekleri olarak sayılabilir. Siyasi partilerin, siyasal devşirme yoluyla yetiştirdiği kişiler zamanla parti örgütünde yönetici olabileceği gibi belediye başkanı, milletvekili, bakan ve cumhurbaşkanı gibi görevleri de yürütebilecektir.

Siyasi partilerin üçüncü işlevi, birey ya da grupların siyasal toplumsallaştırılmasıdır. Siyasal toplumsallaşma, bireyin siyasal hayata katılma sürecini ifade etmektedir. Bahsi geçen süreç, bireye dış çevrenin verili kültürü, inançları ve değerleri sayesinde meydana gelir. Siyasal toplumsallaşma, birey ile siyasal ve toplumsal çevresi arasında ömür boyu süren, bireyin siyasal sisteme dair fikir, tutum, davranış, değer ve ilkelerinin gelişme sürecini ifade etmektedir (Çetin, 2003: 43). Bu süreç, bireyin yalnızca çocukluk ve gençlik dönemi ile sınırlı olmayıp ömür boyu sürmektedir. Bireyin siyasal sistem konusundaki tutum, düşünce, ilke ve davranışlarını geliştiren siyasal toplumsallaşma sürecinde (Alkan, 1989: 8) bütün bu etkileşimin en kilit rollerinden birine siyasi partiler sahiptir. Zira siyasi partiler, bireylerin siyasal sisteme katılmalarını sağlamaktadır. Bireyler tek başına bırakıldıklarında çoğu zaman sisteme katılma noktasında olumsuz, isteksiz ya da ilgisiz bir tutum içinde olurlar iken siyasi partiler bireylerin sandığa giderek oy kullanmalarını, sistemi etkileyecek davranışlar göstermelerini ve sisteme çeşitli yollarla katılmalarını sağlamaktadır (Dursun, 2014: 265).

Siyasi partilerin dördüncü işlevi temsildir. Günümüz liberal demokrasileri, temsili sistemlerdir. Liberal demokrasilerde toplum, çeşitli güvenceler altında yönetenlerden korunurken, seçimler yoluyla yönetenleri belirleme ve onlara hesap sorma imkânına sahip olur (Uslu, 2022: 147). Temsili (liberal) demokraside, temsili kurumlaştıran siyasi partilerdir. Bundan dolayı siyasi partilerin temel fonksiyonu, halkı temsilini sağlamaktır. Temsil ise siyasi partilerin üyelerinin ve seçmenlerinin fikirlerini ve tercihlerini politika haline gelmesini sağlamaları ya da bunları kamuoyuna ve parlamentoya taşımaları manasına gelir (Türküne, 2005: 255). Dolayısıyla siyasi partiler üyelerinin, seçmenlerinin ve hedefledikleri kitlelerin

sesi olmak ister; onların taleplerine göre siyasa inşa ederler. Böylece onların temsilcisi olmayı hedeflerler.

Siyasi partilerin beşinci işlevi, toplumun farklı kesimlerinden gelen istek ve tercihlerin derlenerek siyasal sisteme aktarılmasıdır. Başka bir deyişle politikaların belirlenmesidir. Siyasi partiler, temsilcisi olmaya talip olduğu toplumun ya da çıkar gruplarının taleplerini dinler, sorun tespitinde bulunur ve bu sorunlara çözüm bulmak için politikalarını belirler. Sonuç olarak parti programında ya da seçim beyannamesinde bu politikalara yer verilir.

Hükümetin organizasyonu, siyasi partilerin altıncı işlevidir. Siyasi partiler, nihayetinde olabildiğince fazla üyeye parlamentoda yer almak ve iktidar olmak isterler. Dolayısıyla yasama ve yürütme erklerini siyasi partiler oluşturur. Siyasi partiler sahip oldukları programlar ya da politikalar ile yürütme ve yasama erklerini şekillendirir, devletin karmaşık gibi görünen mekanizmasına yön ve biçim verir. Sonuç olarak siyasi partiler doğrudan yasama ve yürütme sorumluluğunu üstlenirler (Türköne, 2005: 256).

Siyasi partilerin son işlevi muhalefet olarak iktidara alternatif olması ve iktidarın politikalarını denetlemesidir. Günümüzde, anayasal demokratik sistemlerin tesis edildiği ülkelerde siyasal muhalefet, iktidardan farklı fikirlere sahip olan siyasetçilerden oluşur. Siyasal muhalefet, herhangi bir zaman diliminde var var olan siyasal rejime, bu rejim içindeki sosyal ve ekonomik düzene, bu düzen içerisinde iktidara sahip olanlara ya da iktidarın uygulamalarına karşı olan siyasal gruptur. Siyasal muhalefet yalnızca siyasal iktidarın uygulamalarını eleştirmekten ibaret de değildir. O, aynı zamanda eleştirdiği problemlere bir program dâhilinde çözüm önerileri sunan, çözüm önerilerini kamuoyu ile paylaşarak etki alanını geliştirmeye çalışan ve son kertede istediği şekilde sonuçlar almayı hedefleyen bir olgu ya da davranışı temsil eder (Turgut, 2019: 9). Demokrasilerde muhalefet, iktidar kadar meşru ve önemlidir. Muhalefet partileri mecliste iktidar partisini (ya da partilerini) gensoru, güvenoyu gibi yollarla denetlerler (Yayla, 2019: 178). Siyasi partiler, iktidar olamadığı zamanlarda siyasal iktidara önerilerde bulunurlar, siyasal iktidarın hatalı olarak görülen politikalarını eleştirir ve onları kendi perspektiflerinden yönlendirmek isterler. Nihayetinde siyasal iktidara talip olma iddiası taşıyarak sistem içinde yarışmacı ve demokratik bir anlayışın varlığını temin ederler.

Burada bahsi geçen işlevlere, modern demokrasilerin uygulama alanı bulduğu ülkelerdeki siyasi partilerde rastlanabilir. Ancak demokratik teamüllerden yoksun ülkeler, bu işlevlerin tamamına sahip olmayabilir. Bu manada bütün ülkelerde demokrasilerin aynı standartlarda

olmadığını söylemek mümkündür. Öte yandan demokratik ya da otoriter olduğuna bakılmaksızın siyasi parti tipleri arasında da farklılıklar olabilir.

2.2. Siyasi Parti Tipleri

Siyasi partiler, benzer siyasi işlevleri yerine getirirler de farklı yapılara sahip olabilir. Başka bir deyişle siyasi partilerin örgütsel yapıları birbirinden farklılık gösterebilir. Duverger, siyasal partileri konu edinen klasik eserinde siyasi partileri kadro partisi ve kitle partisi olmak üzere iki kategoride ele almaktadır. Kadro partileri ile kitle partileri arasındaki ayırım, bunların büyüklüklerine ya da üye sayılarına dayanmaz; burada söz konusu olan yapı farkıdır (Duverger, 1974: 106). Kadro partileri, yaygın bir toplumsal destek arayışına talip olmayan ancak daha ziyade yerel düzeyde seçkin ve nüfuzlu kişileri kazanmaya çalışan partilerdir. Kadro partileri geniş halk kitlelerine yönelik söylem ve politikalar ile daha fazla üye kazanmak için çabalamazlar. Kadro partileri için önemli olan belirli bir seçim bölgesinde önde gelen kişileri ya da seçkinleri partiye çekerek bunlar sayesinde seçimleri kazanmaktır (Erdoğan, 2015: 328). Dolayısıyla bu partiler sürekli sahada olan bir örgüt yerine seçim zamanlarında bir araya gelen komiteler şeklinde faaliyet gösterirler. ABD'deki Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti kadro partilerinin örnekleri olarak sayılabilir. Kitle partileri ise nispeten daha geç bir zamanda, 21. yüzyılın başlarında, kitlelerin oy hakkına sahip olması ile birlikte ortaya çıkan bir parti tipidir (Heineman, 1996: 130). Faaliyetlerini geniş halk kitlelerine odaklayan kitle partileri, mümkün olduğunca çok sayıda üyeye sahip olmak isterler. Bu yüzden ülke düzeyinde yaygın ve sürekli bir örgüte sahip olarak yalnızca seçim zamanlarında değil, seçim zamanları dışında da siyasal sahada varlık gösterirler. Kitle partileri, güçlerini başta sendikalar, ticaret birlikleri, kooperatifler, üniversite öğrencileri, entelektüeller, dini organizasyonlar ve deneyimli birlikler gibi kesimlerden alırlar (Lapalombara ve Weiner, 1972: 10; Atasever, 2019: 22; Çakıcı ve Doğanay, 2022: 610). Başlangıçta sosyalist partilere özgü bir örgütlenme biçimine sahip olan kitle partileri, günümüzde Batı demokrasilerinin ve Türkiye'nin olağan partileri haline gelmiştir.

Duverger'in kadro ve kitle partileri sınıflamasına üçüncü bir yaklaşım olarak, Otto Kirchheimer'in kavramsallaştırdığı Catch-All Party (Hepsini Yakala Partisi) gösterilebilir. Kirchheimer, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da meydana gelen sosyo-ekonomik gelişmelerin genel manada insanların hayat standartlarını ve eğitim seviyesini yükselttiğini, refah programları ile de partilerin kapsayıcı ve kuşatıcı politikalar benimsediğini dile getirmiştir. Ona göre yaşanan bu gelişmeler partilerin belirli bir sınıf ya da zümrenin sözcüsü olmak yerine herkesin sözcüsü olmayı talep ettiği ve ulaşabileceği en yüksek oy oranına

ulaşmak için ideolojik söylem ve politikalarından kaçındığı bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir. Artık siyasi partiler belirli sınıf ya da zümrelere katı ideolojik bağlarla angaje değildir ve mümkün olduğunca farklı sınıf ve zümrelerin oylarına taliptir. Dolayısı ile katı ideolojik saplantılardan ve söylemlerden uzaktır (Andre, 2003; Türköne, 2005: 261).

Siyasi partileri yapılar günümüz modern demokrasilerinin tesis edildiği ülkelerde, istisnaları olmakla birlikte, kitle partisi ve Catch-All Party’lerin özelliklerini birlikte taşımaktadır. Siyasi partiler, sert ideolojik söylemler ve bir ideolojinin biçimlendirdiği fikri organizasyonlar olmak yerine zamanın ruhuna ve halkın değişen taleplerine göre kendilerini yeniden üretmekte ve siyasal arenada varlıklarını bu şekilde sürdürmektedir. Sert ideolojik söylem ve politikalara sıkı sıkıya bağlanmış siyasi partiler ise genel olarak varlık gösterememekte ve zaman zaman da marjinalleşerek meşru siyasal alanının dışına itilmektedir.

3. ABD VE AVRUPA’DA SİYASİ PARTİLER

Modern demokrasinin tesis edildiği ülkelerde siyasi partiler, tarihsel süreç içerisinde gerek birbirileri ile gerek siyasal sistem içinde varlıklarını sürdürmek ve iktidar olmak için büyük mücadeleler vermiştir. Bu mücadelelerden galip çıkanlar süreç içerisinde kurumsallaşma özelliği kazanmıştır. Bahsi geçen mücadelelerin ve kurumsal yapılara dönüşen parti örneklerinin ilk akla gelenleri Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa ülkelerindeki örnekleridir. Zira ABD, dünyada siyasi partilerin geliştiği ilk ülkedir.

ABD’de kadro partilerinin özelliklerini taşıyan iki partili bir sistem mevcuttur. Bu partilerin süreklilik gösteren örgütleri yoktur. Seçimler sırasında çeşitli yönetim kademeleri çapında beliren örgütlerin, düzenli bir hiyerarşi içinde buldukları söylenemez (Turan, 1986: 108). Her iki partide de ne örgüt ne de düşünce birliği yoktur ve partilerde her türlü eğilimi görmek mümkündür. Her ne kadar kendilerini bu iki partiden birine yakın gören insanlar var ise de bu yakınlığın sebebi sert bir ideolojik tavırdan ya da sınıf temelli bir bakış açısından kaynaklanmamaktadır. Kendilerini bu iki partiden birine yakın sayanlar bile seçimlerde rahatça karşı/rakip partinin adayına oy verebilmektedir. Nitekim Eroğul’a göre (2008: 139) ABD’deki iki büyük parti arasında kayda değer bir dünya görüşü ayrımı saptamak olanaksızdır.

ABD’de Demokratik Parti (ya da Demokrat Parti/Demokratlar) ile Cumhuriyetçi Parti olmak üzere iki büyük parti bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Demokratik Parti, iki yüz yılı aşkın bir süredir medeni haklar, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik, işçi hakları ve kadın hakları mücadelesine öncülük etmiştir (democrats.org). Demokratlar, ABD’de liberal olarak da

bilinir. Ancak onlar için yakıştırılan liberal sıfatı, klasik liberalizmden çok modern liberalizm yaklaşımına ifade etmektedir. T. H. Green öncülüğünde ortaya çıkan modern liberalizm, klasik liberalizmi geliştirme ve hatta ona sosyal bir içerik kazandırma iddiasını taşımaktadır ve günümüze kadar varlığını sürdürmüş (Yayla, 2014: 141), liberalizmin içerisine refah devleti teorisini de ekleyen, sivil özgürlüklerin yanı sıra sosyal eşitliğe de dikkat çeken bir liberalizm yorumudur.

Demokratik Parti genelde Afro-Amerikalılardan, Katoliklerden, göçmenlerden, Yahudilerden, azınlık gruplardan ve yüksek eğitilmiş bireylerden destek görmektedir. Büyük sermayedarlara karşı işçileri ya da çalışan kesimi koruyacak tedbirleri savunan parti, azınlık hakları konusunda da hassasiyetlere sahiptir. Çevreci bir bakış açısı, kapsayıcı bir sağlık politikası, ılımlı bir dış siyaset, devletin az gelirli yurttaşlardan daha az vergi alması ve yüksek gelirli kişi ve şirketlerden alacağı vergiyi yaşam standartları nispeten düşük olan kesimlerin desteklenmesi amacıyla transfer etmek gibi politikalar bu parti ile özdeşleşmektedir.

Demokratik Parti'nin temel politikalarını ve görüşlerini ifade eden en güncel politika metni olan 2020 Democrat Party Platform isimli belge incelendiğinde, partinin refah devleti söylemlerine zaman zaman yer verdiği görülse de bu durumun metinde baskın bir şekilde işlenmediğini göstermektedir. Aynı şekilde Demokrat Parti'nin başkanlık seçimlerindeki son üç adayının (Barack Obama, Hillary Clinton ve Joe Biden) seçim kampanyasına bakıldığında katı ideolojik vaatlerden ve söylemlerden kaçındıklarına ve herkesten oy almak için ana akım söylemler içinde kaldıklarına rastlanmaktadır (Ferrari, 2022).

ABD siyasetinde ikinci önemli aktör olan Cumhuriyetçi Parti, demokratlara nispeten daha muhafazakâr bir çizgide durmaktadır. Bu partinin temel görüşleri arasında piyasa ekonomisinin korunması, göç politikalarının denetlenmesi ve seyreltilmesi, vergilerin azaltılması, bireysel silahlanmanın artması, askeri harcamaların artırılması ve daha saldırgan bir dış politika, sendikalar üzerinde kısıtlamaların desteklenmesi ve kürtajin sınırlandırılması gibi Demokratik Parti'den ayrılan politikalar vardır (Jacobson ve Liu: 2019; Gould, 2014).

Cumhuriyetçi Parti'nin temel politikaları, her ne kadar Demokrat Parti'nin argümanlarından ayrışsa da çağdaş demokrasi içinde birbirine alternatif olabilecek fikirlerden oluşmakta ve marjinal ya da radikal sayılabilecek katı ideolojik tutumları ön planda tutmamaktadır. Son yıllarda popülist liderler çıkarmaya meyilli bir geleneğe sahip olan Cumhuriyetçiler, hala ana akım siyasi çizginin tamamlayıcısı olma konumunu sürdürmektedir.

İngiltere’de iki partili sistemin varlığı söz konusudur ve 1920’lerden bu yana, iki baskın parti Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi olmuştur. Roskin (2009: 51), İngiliz partilerinin Amerikan partilerinden daha uyumlu, daha merkezci ve daha ideolojik olduğundan bahsetmektedir. İngiltere’deki İşçi Partisi sanayinin millileştirilmesi, daha fazla refah devleti düzenlemesi ve vergilerin daha da yükseltilmesinden yanaydılar. Muhafazakâr Parti ise topluma ve ekonomiye daha az devlet müdahalesi ve vergilerin düşürülmesi üzerinde duruyorlardı. Ancak iki parti arasındaki bu farklılıklar son zamanlarda yumuşamaktadır (Roskin, 2009: 52). Muhafazakâr Parti’nin resmi web sayfasında, partinin öncelikleri olarak enflasyonun yarıya indirileceği, ekonominin büyütüleceği, ulusal borçların düşürüleceği, ulusal sağlık hizmetlerinde bekleme listelerinin düşürüleceği ve düzensiz göçmenlerin sınır dışı edileceği ifade edilmiştir. Benzer vaatler, partinin 2019 manifestosunda da bulunmaktadır (Conservatives- Your Priorities, t.y.; The Conservative and Unionist Party Manifesto 2019, t.y.). İşçi Partisi de tıpkı Muhafazakâr Parti gibi 5 temel öncelik belirleyerek seçmenlerini özellikle bunlarla etkilemeye çalışmaktadır. İşçi Partisi’nin vaatleri ekonomik büyüme, temiz enerji, ulusal sağlık hizmetlerinin daha hızlı sunumu, güvenlik, çocuk bakımından gençlere kadar her aşamada destekler sunularak gençlerin geleceğe hazırlanmasına dair politikalarından oluşmaktadır (The Labour Party, Mission, t.y.). Her iki partinin gerek öncelikleri gerekse manifestoları incelendiğinde sert ideolojik söylemlerle ayrışmadıkları görülmektedir.

Fransa gerek tarihsel siyasal gelişmeler gerekse toplumsal açıdan sol siyaset anlayışının geleneksel hale geldiği ve sosyal devlet anlayışının yerleştiği bir Kıta Avrupası aktörüdür. Fransa’da ilk siyasal bölünmeler, Fransız İhtilali’ne kadar geriye gitmektedir. Bu ülkede işçi örgütlerinin neşvünema bulması ise 19. yüzyıl ortalarına tekabül etmektedir. Hem kitle örgütleri hem de siyasal partiler, Fransız İhtilali’nden beri “sağ” ve “sol” olarak ikiye ayrılır. Sağ cemahta odaklanan hareketler, genellikle 20. yüzyıl ortalarına kadar, kırsal kesimlerin, çoğu imalat ve sanayide sermayedar olan yerel ileri gelenlerin, Kilise’nin ve ordunun desteğini arkalarında hissetmişlerdir. Sol cenah ise, genellikle kentli aydınların, laiklik yandaşlarının, üniversite öğrencilerinin, 19. yüzyıl ortalarından itibaren işçilerin desteğiyle giderek yeni alanlar kazanan bir kesimdir (Oktay, 2018: 89).

Fransa’daki siyasi partileri sağ ve sol partiler şeklinde keskin bir şekilde tasnif etmek eksik bir değerlendirmeye neden olacaktır. Zira bu partilerin bazıları sistem partileri olarak görülebilecekken başka bazıları ise daha çok sistem karşıtı söylem ve politikalar ile öner çıkar. Sistem partilerinin örneği merkez sağ, sosyalistler ve merkezciilerdir ve bu partiler, sistemin temel prensipleriyle ciddi bir problem ya da kavga içinde değildir. Sistem karşıtı

partiler ise hem seçmen sayısı hem de söylemleri bakımından daha marjinal bir görüntü sergilemektedir. Çevreci grupların bir kısmı ve Troçkistleri bu ekseninde (sistem karşıtı olarak) tanımlamak mümkündür. Sistem karşıtı bu hareketler ikinci tur seçimlerde, genellikle sosyalist partinin adayını desteklemektedirler. Bunu, bazen açık şekilde, bazen ise örtülü şekilde gerçekleştirirler. Öte yandan bazı nüans farklılıkları taşımalarına rağmen kendine has söylem, politika ve kimliği ile aşırı sağcı Milliyetçi Cephe de sistem karşıtı partiler arasında değerlendirilebilir. Zira Milliyetçi Cephe'nin söylemleri, seçmenlerin tamamına yönelik değildir ve onlar Cumhuriyetin temel prensipleri ve bazı kurumları ile uyumsuzluk içindedir. Yine de bu parti ve seçmen kitlesi, seçimlerin ikinci tura kalması halinde sağ aday için oy kullanırlar. Diğer yandan uzun yıllar marjinal olarak görülen bu aşırı sağ partilerin oy oranlarında geçtiğimiz 15 yılda önemli oranda artış gözlenmektedir. (Oktay, 2018: 90). Buna karşın Fransa'da küreselleşmenin de etkisiyle, sol ve sağ ideolojilerin uzlaşarak ya da çatışarak zaman içinde daha orta bir noktaya varan siyasal bir anlayışı inşa ettikleri ve birbirlerine yaklaştıkları da söylenebilir (Anarat, 2020: 215). Fransa'daki seçmenler de sert ideolojik söylemlere sahip siyasetçiler yerine sağ ve solun dışında yer alan Macron'u Cumhurbaşkanı seçerek siyasetin sert ideolojik çizgiler üzerine yükselmesine karşı koyan bir irade ortaya koymuştur. Ancak yine de belirtmek gerekir ki bu sürecin istisnası olan aşırı sağcı ve marjinal sol grupların da varlığı Fransa'da dikkat çekicidir. Bunların ideolojik söylemleri diğer partilere nispeten çok daha serttir. Bu yönüyle Fransa, ABD ve İngiltere'den biraz farklılaşmaktadır.

4. TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER

Türkiye'de siyasi partilerin bir asırdan daha eski bir tarihi vardır. İlk kez II. Meşrutiyet döneminde örgütlü yapılar olarak ortaya çıkan siyasi partiler, bahsi geçen dönem açısından toplumu ve aydınları nispeten siyasallaştırmış ve hareketlendirmiştir (Yücel, 2020). Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Cumhuriyetin kurulmasıyla ulus devlet formuna geçilirken, özellikle ikinci meclisten itibaren Türkiye'de CHP'nin tek parti olarak varlığını sürdürdüğü, zaman zaman başka siyasi parti girişimleri olsa da bunların başarıyla sonuçlanmadığı ve o günün koşulları gereği otoriter olarak tanımlanabilecek bir rejim inşa edilmiştir. Tek parti döneminde fiili bir uygulama haline gelen parti-devlet bütünleşmesi, CHP'nin temel ilkelerinin devletin resmi görüşleri haline gelmesine neden olmuştur (Demirel, 2014: 212; Yetkin, 1983: 128; Ahmad, 1994: 20-23; Turan, 2022a: 93). 1945 yılı itibarı ile çok partili yaşama geçen Türkiye'de 1950 öncesinde CHP'nin ideolojik söylemlerinde nispeten bir yumuşama olmuş (Taylan, 2021: s. 62), 1950-60 arasında ise iktidarı Demokrat Parti

kazanarak Kemalist uygulamaların dışında bir yönetim tarzı ile ülkeyi idare etmiştir. Türkiye’de çok partili hayata geçilmesinden itibaren siyasi yelpazenin farklı tonlarındaki siyasi partiler varlık göstermeye başlamış, özellikle 60’lı yılların ikinci yarısı ve 70’li yıllarda katı ideolojik programlara sahip partiler, ana akım siyasi partilerle birlikte seçim yarışlarına katılmış ve hatta koalisyon hükümetlerinde yer almıştır. Özellikle 1960-1980 döneminde, sert ideolojiler esnek misyonların yerini almış, toplumsal grupların görüşleri ve istekleri yeterince dikkate alınmamıştır (Heper, 2011: 212). 12 Eylül 1980 Darbesi ile ülke içindeki bütün siyasi partilerin ve derneklerin kapatılmasıyla siyasi çeşitlilik ortadan kaldırılmış ve 1982 Anayasası sonrasında siyasi yasaklarla birlikte makul görülen ve daha çok ana akım sayılabilecek partilerin varlığına müsaade edilmiştir. 1987 yılında siyasi yasakların referandumla kaldırılmasından sonra ise Türkiye’deki siyasi çeşitlilik yeniden yeşermeye başlamıştır. 1990’lı yıllarda ana akım siyasi partilerin yanı sıra sert ideolojik programlara sahip doktriner partiler siyasal hayat içinde yerini almıştır. Bahsi durum 2000’li yıllardan günümüze devam etmekte, ancak Türk siyasetinde seçmen tarafından teveccüh gören siyasi partilerin geçmişe nispeten daha ana akım söylem ve politikalara yöneldiği ve sert ideolojik söylem ve politikalarından büyük oranda kendilerini arındırdıkları görülmektedir. Çalışmanın bu (son) bölümünde, TBMM’de grubu bulunan beş partinin programlarından yola çıkarak ideolojik yoğunluktan arındırılmış söylem ve politikaları ne denli benimsedikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti), gerek kurucuları gerekse kuruluşundan bugüne yöneticilerinin ağırlıklı olarak Milli Görüş Hareketi geleneği içinden gelen ve kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan bir siyasi partidir. Her ne kadar Milli Görüş Hareketi içinden gelmiş olsa da Ak Parti’nin bu siyasetten vazgeçerek siyasal vizyonunu daha geniş kitlelere hitap edecek şekilde muhafazakâr demokrat olarak kodlaması, onu sağcı, muhafazakâr, daha geniş tabanlı ve daha ehil bir harekete dönüştürmüştür. Ak Parti’nin kendini kodladığı bu siyasal kimlik, onu klasik Türk modernleşmesinin anti-geleneksel, pozitivist ve reddi mirasçı anlayışının ötesine geçen yeni modernliğin siyasal manada karşılığı olarak da tanımlamaktadır (Yıldırım, 2012: 174; Yarıcı, 2017: 28; Yolcu, 2019: 941).

Ak Parti’nin Milli Görüş Hareketi’nden kopuşu ve kendini konumlandığı yer kurulduğu yıllar itibarı ile piyasa ekonomisi ile barışık, Avrupa Birliği vizyonuna sahip, dış politikada şüphecilikten uzak ve iletişim kanallarını açık tutan, farklı toplumsal grupların temsilini önemseyen bir merkez sağ anlayışa dayanmaktaydı. Bu yönüyle Ak Parti, kuruluşundan itibaren parti politikalarının esas alındığı parti programlarında katı ideolojik söylemlere yer

vermemiştir. Ak Parti her ne kadar parti programında ve hükümet programlarında kendisini muhafazakâr demokrat olarak kodlamış olsa partinin politikaları incelendiğinde liberalizmin etkisinin muhafazakârlıktan çok daha yoğun olduğu görülmektedir (Çiçek, 2022b). Başka bir deyişle AK Parti, kendisini “muhafazakâr demokrat” siyasal kimliği ile tanımlayan, ancak uygulamaya geçirdiği politikalar açısından bu söylemle birebir uyuşmayan bir görünüm vermektedir. Nitekim AK Parti’nin siyasal kimliğine dair, “İsmi ‘İslam’, uygulamaları ‘liberal’, tutumu ‘demokrat’, yürüncesiye ‘Batı’ şeklinde” (Turan, 2022b: 152) tanımlamalar dikkat çekmektedir.

Partinin kurulmasından çok kısa bir süre sonra seçimlere katılan ve tek başına iktidar olan Ak Parti’nin özellikle başlangıç dönemlerinde temel hak ve özgürlükleri genişleten hukuki düzenlemeler yapması, çeşitli kamu yönetimi reformlarını uygulamaya geçirmesi, Avrupa Birliği kriterlerine ulaşılmayı amaçlayan ilk dört hükümet programa sahip olması, liberal politikalara ve söylemlere siyasal anlayışında sıklıkla yer vermesi bakımından dikkat çekmektedir. Ak Parti’nin iktidara geldiği dönemde Başbakan Abdullah Gül’ün meclis kürsüsünde ilan ettiği hükümet programında çoğulcu demokrasi anlayışına, hukuk devleti ilkesine, insan haklarına, özelleştirmelere, devletçi zihniyetin eleştirisine, merkezîyetçi yapının yol açtığı sorunlara ve bunları giderecek reformların yapılacağına genişçe yer verilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 18/03/2003: 119-127). Tıpkı Gül Hükümeti’nde olduğu gibi, I. Erdoğan Hükümeti’nde de yabancı yatırımcıların teşvik edileceği, piyasa ekonomisinin esas alınacağı, insan hakları vurgusuna devam edileceği, Avrupa Birliğine üyelik için reformların gerçekleştirileceğine yer verilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 31/08/2007: 106-110). Benzer söylem ve politikalara II. ve III. Erdoğan Hükümetlerinde de rastlamak mümkündür (Çiçek, 2022b; TBMM Tutanak Dergisi, 08/07/2011). Dolayısıyla Ak Parti, her ne kadar Milli Görüş Hareketi içinden gelmiş olsa ve geçmişinde katı bir ideolojinin izleri bulunsa da iktidar olduğu andan itibaren siyasal yelpazede merkez sağ olarak kabul gören politika ve söylemlerle kendisini sert ideolojik söylemlerin dışına çekmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türkiye Cumhuriyeti’nin en köklü partisi olarak Türk siyasal hayatında her zaman başat unsurlardan biri olmuştur. Günümüzde de bu konumunu sürdüren CHP, özellikle 2008 yılında parti programını yenilemiş, partinin daha geniş kitlelere ulaşacak bir siyasal söylem ve politikalar geliştirmesine dikkat etmeye çalışmıştır. Partinin 1994 yılında hazırladığı parti programı ile 2008 yılında hazırladığı program, CHP’nin dönüşümünün ipuçlarını vermektedir.

CHP’nin 1994 yılında çıkardığı Yeni Hedefler Yeni Türkiye başlıklı programda parti kendisini, “belirli bir tarih kesitinde emperyalizme, kurulu düzene, eşitsizliğe, gericiliğe, imtiyazlara başkaldırının ifadesi” şeklinde tanımlamıştır (CHP Parti Programı, 1994: 13). 1994 yılındaki parti programında emperyalizm, emeğin üstünlüğü, dayanışma, eşitlik ve sosyal demokrasi gibi sol ağırlıklı bir jargonun yoğunluğu dikkat çekmektedir. CHP'nin programında emek öncelikli olduğu, sosyal demokrat anlayışla sorunlara çözüm sunulacağı, yenilenmiş ve feodalizmden arındırılmış bir Türkiye inşa edeceklerine değinilmektedir. Parti programında, Sosyal Demokrasi Çağı Başlıyor başlıklı bir bölüm hazırlanmış ve “*sosyal demokrasinin ve sol bir parti olarak CHP'nin tercihi, toplumun tümüne esenlik getirmeyi amaçlarken, öncelikle büyük kitlelerin, geniş tanımıyla emek kesimlerinin yararını savunmaktır; öncelikle onların temsilcisi olabilmektir*” gibi sol jargonlu ifadelerle sıklıkla yer verilmiştir (CHP Parti Programı, 1994: 15). 1994 CHP Programında, CHP’nin tarihsel kökenlerine değinilirken, partinin kendisini siyasi yelpazenin soluna konumlandığı anlaşılmaktadır:

“Solun evrensel değer yargularından, doğrularından ve geleneğinden; Türkiye'nin tarihsel yenileşme özelemlerinden; milli mücadeleye geçmişimizden; CHP'nin onurlu deneyiminden, tarihe iz bırakmış, geleceğe yol döşemiş ilkelerinden; cumhuriyet ve demokrasi dönüşümlerinden; halkın özgürlükçü ve eşitlikçi taleplerinden; sol ve demokrat birikimlerden; inanç dünyamızdaki adalet ve dayanışma anlayışlarından hareketle, sosyal demokrasinin temel ilkelerini teorisini ve pratiğini Türkiye'nin gerçekleriyle bütünleştirerek, Türkiye insanının özlemlerini ve ihtiyaçlarını bu doğrultuda yanıtlayarak, her şeyin en güzel olanını, en yeni ve çağdaş olanını ona sunmak için, CHP 9 Eylülde 1992'de yeniden doğdu” (CHP Parti Programı, 1994: 13).

CHP, 1990’lu yıllarda daha katı bir ideolojik söylem kullanırken, 2008 yılında revize edilen parti programıyla söylemlerinde ciddi bir değişim yaşanmıştır. Partinin yeni programında sol kavramına hiç yer verilmemiş; demokrasi, katılımcılık, temel insan hak ve özgürlükleri, adalet, fırsat eşitliği, rekabet gücü yüksek bir ekonomi gibi ana akım siyasi partilerin katı ideolojik söylemlerinden arınmış bir söylem tercih edilmiştir (CHP Parti Programı, 2008).

Özellikle Kemal Kılıçdaroğlu liderliği sırasında ise CHP toplumsal tabanını genişletmeyi hedefleyen bir siyasal iletişim dilini kullanmaya özen göstermiş, sağ seçmenden kolaylıkla oy alabilecek adayları partiden milletvekili ve belediye başkanı adayları olarak göstermiş, son tahlilde 2023 seçimlerinde kurduğu 6 partili seçim ittifakında beş sağ tandanslı partiyle ortak

hareket ederek kendisini Türk siyasetinin merkezine konumlandırmayı, dolayısıyla solcu bir parti görünümünden uzaklaşmayı yeğlemiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), kendisini Türk milliyetçiliğinin ve ülkücülüğün kurumsal manada en önemli temsilcisi olarak tanımlamaktadır. MHP'nin kurucu lideri olan Alparslan Türkeş'in kaleme aldığı Dokuz Işık Doktrini isimli eser, partinin prensiplerini ve ideolojisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre milliyetçilik, ülkücülük, ilimcilik, toplumculuk, ahlakçılık, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçilikten oluşan dokuz umde, partinin hem ideolojik yelpazedeki yerini hem de Türkiye'ye dair programını ortaya koymaktadır. Türkeş'in ilk kez 1965 yılında milli bir doktrin olarak ortaya koyduğu ve daha sonra 70'li yıllarda geliştirdiği Dokuz Işık, Türkiye'de 1960'lı ve 70'li yılların neredeyse tüm sorunlarını tespit eden ve bunlara çözüm önerileri getiren bir iddiaya sahiptir. Ayrıca Dokuz Işık doktrininde birçok uluslararası konu ve insan hakları meselesi de karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Yani Dokuz Işık; kültürel Türkçülükten İslam'a, milliyetçi-muhafazakârlıktan uluslararası ilişkilere, köy hayatından sanayileşmeye kadar birçok sorunu ele almaktadır (Dural, 2011: 410; Çiçek, 2023: 85). Dokuz Işık Doktrini, Türkeş'in Türkiye vizyonunu sistematik olarak ele almaktadır. Bu belge korporatist bir bakış açısıyla hazırlanmış bir programdır ve karma ekonomi modelini benimser. Türkeş, bu belgede ortaya koyduğu tüm sorunları ele alırken Türk milliyetçiliğini temel almaktadır. Başka bir deyişle, milliyetçi ideolojiyi her zaman sorun anlayışının ve çözüm önerilerinin merkezine yerleştirmiştir. Önce Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'nin, ardından MHP'nin programına giren Dokuz Işık Doktrini, Türk milliyetçilerinin toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunlara bakışında ilkesel bir referans olmaya devam etmektedir. MHP, Dokuz Işık Doktrinini yazılmasından itibaren 58 sene geçmesine rağmen, bu ilkelere bağlılığından vazgeçmediğini ve hatta bundan güç aldığını güncel parti programında şu cümleler ile belirtmektedir: *“Milliyetçiliği hayatın her alanında, uygulanabilir bir siyasal yönetim projesi olarak benimseyen Milliyetçi Hareket Partisi; tarihsel gelişimi içinde, “Dokuz Işık” olarak adlandırılan ilkeleri ile toplumun ve devletin her alandaki temel sorunlarını bir tanıma oturtmuş ve çözüm yolları önermiştir”* (MHP Parti Programı, 2009: 15).

MHP, ideolojik bakımdan Türk milliyetçisi ve ülkücü bir parti olarak kendisini tanıtmayı belirtmekle birlikte, parti programında milliyetçilik, laiklik, insan hak ve özgürlükleri, demokrasi, hukukun üstünlüğü, milli birlik ve bütünlük, sosyal adalet, sosyal devlet, Türk toplumculuğu ve son olarak yönetimde şeffaflık gibi ilkeleri, partinin temel değer ve ilkeleri

olarak açıklamıştır (MHP Parti Programı, 2009: 18-26). MHP, özellikle 1980’li yıllara kadar sürdürdüğü siyasi mücadelesinde kitle partisi özelliği gösterecek kapsayıcı söylem ve politikalar yerine daha çok ideolojik söylemleriyle ön plana çıkmaktaydı. 1990’lı yıllardan itibaren ise kitle partisi özelliklerinin çoğunu taşımaya başlamıştır. Parti, 1999 seçimlerinden hemen sonra Bülent Ecevit’in liderliğini yaptığı DSP ve Mesut Yılmaz liderliğindeki ANAP ile bir koalisyon hükümeti kurmuş, 2014 Cumhurbaşkanı seçiminde CHP ile ortak Cumhurbaşkanı adayı (Ekmelettin İhsanoğlu) çıkarmış ve son olarak Ak Parti ile hem 2017 Cumhurbaşkanlığı referandumunda evet oyu yönünde ortak bir propaganda süreci yürütmüş hem de daha sonra Millet İttifakı adıyla ortaklık kurmak suretiyle genel seçimlerde, yerel seçimlerde ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde birlikte hareket etmiştir. MHP, Türk milliyetçiliğinin en önemli temsilcisi olmakla birlikte parti programında Avrupa’daki aşırı sağ partiler gibi marjinal fikirleri ya da söylemleri kullanmaması ile dikkat çekmektedir. Partinin temel politikaları daha çok güvenlikçi yaklaşımları ile öne çıkmakta olup, katı ideolojik söylem ve politikalarından geçtiğimiz 30 yıllık süreçte nispeten uzaklaştığı görülmektedir. Ancak bu durum, MHP’nin Türk milliyetçiliğinin kurumsal manada en önemli merkezi olması durumunu değiştirmemektedir.

İyi Parti, MHP içindeki liderlik mücadelesi sonucunda bu partiden ihraç edilen bazı genel başkan yardımcıları, parti kurmayları, partinin il ve ilçe düzeyindeki yöneticilerinin Meral Akşener liderliğinde yeni bir hikâye başlatmak amacıyla kurulmuş bir siyasi partidir. 25 Ekim 2017’de kurulan İyi Parti, Türk milliyetçiliğinin yanı sıra liberal bir çizgiyi de içinde barındırmaktadır. İyi Parti’nin programı açık, dürüst ve hesap verebilir olmak; çoğulcu, katılımcı, kapsayıcı pozitif siyaset yapmak, somut hedeflere sahip olmak; eleştiriye açık ve özgür düşünceli olmak; siyaseti değerler üzerinden üretmek ve yapmak; farklılıklara saygılı olmak; milli menfaatleri her alanda ön planda tutmak gibi ideolojik söylemlerden arınmış, liberal değerlerle barışık bir ilkeler demeti sunmaktadır (İyi Parti Programı: 5).

Kuruluşundan hemen sonra genel seçimlere ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılan İyi Parti, kısa sürede Türk siyasetinde en çok konuşulan ve siyasete yön veren partilerden biri olmuştur. İyi Parti’yi MHP’nin orta ve orta üst sınıf, kentli, Batılı bir yorumu şeklinde değerlendiren yaklaşımların yanında, odağında MHP kökenli isimlerin olduğu, liberal demokrat çizgide yeni bir merkez sağ oluşum şeklinde değerlendirenler de vardır (Aslan, 2020: 1). Partinin merkez sağ olma iddiası, onu ideolojik söylemlerden mümkün olduğunca uzak tutmaya çalışsa da İyi Parti’deki Türk milliyetçileri hala baskın bir görüntü vermektedir. İyi Parti’de Türk milliyetçilerinin dışında eski merkez sağ olarak bilinen ANAP- DYP gibi

partilerin eski yöneticileri ve milletvekillerinin yanı sıra sosyal demokrat kimliğe sahip farklı ideolojik geleneklerden kişiler de bulunmaktadır. Bu durum İyi Parti’de zaman zaman farklı seslerin yükselmesine ve parti içinde bir bütünlük olmadığı eleştirilerine neden olsa da Parti yetkilileri bunun, demokrasinin bir gerekliliği olduğu ve partinin “kışla” mantığı ile yönetilmediği şeklinde yorumlamaktadır (haberturk.com, t.y.).

İyi Parti, katı ideolojik söylem ve politikalarından uzak durarak tıpkı daha önce ele alınan partiler gibi geniş kitlelerin oyuna talip olmaktadır. İyi Parti’nin programı incelendiğinde, ideolojik söylemlerden olabildiğince kaçınıldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, İyi Parti’nin CHP, Deva Partisi, Saadet Partisi, Demokrat Parti ve Gelecek Partisi ile temel politikalar konusunda bir mutabakat metni hazırlamasını da kolaylaştırmıştır.

Halkların Demokratik Partisi (HDP), TBMM’de grubu bulunan siyasi partiler içinde parti programında katı ideolojik söylem ve politikalara en fazla yer veren parti görünümündedir. HDP’nin parti programında, partinin; insanlığın sınıfsız, sınırsız ve sömürsüz bir dünyaya ulaşacağı inancına yer verilmiştir (Taylan, 2022: 496). Etnik kimlik vurgusuna ve Marksist siyaset terminolojisine ait kavramlara neredeyse her başlıkta yer verilen HDP parti programında ayrıca popülizmin karakteristik özelliklerinden sayılan “kendini sistem dışı ve halka en yakın parti” görme emarelerine sıkça rastlanmaktadır. HDP’ye göre Türkiye’deki düzen baskı ve sömürüye göre dizayn edilmiş olup, bu düzenden kurtuluşu ise kendi siyaset anlayışlarında gördüklerine vurgu yapılmıştır. Zira HDP’ye göre egemenlerin dayattığı neo-liberal ve anti-demokratik düzen içinde, Türk-İslam sentezci veya ulusalcı anlayışların tercih edilmesine gerek yoktur; HDP bu noktada kendisini sistem dışı bir alternatif olarak göstermektedir (HDP Parti Programı. HDP’nin parti programı, diğer siyasi partilerle karşılaştırıldığında 1970’li yılların Marksist örgütlerine benzer ideolojik söylemler barındırma açısından diğer parti programlarından oldukça farklılaşmaktadır (Çiçek, 2022a: 39). Aşağıda verilen örnek pasaj, HDP parti programının genelinde hâkim olan Marksist jargonun ve ideolojik mevzilenmenin görülmesi açısından örnek gösterilebilir:

“Partimiz, uluslararası sermaye kurum ve kuruluşlarının dayattığı neo liberal sömürü, soygun ve talan politikalarına karşı sürdürdüğü mücadelenin tamamlayıcı bir parçası olarak dünyanın her yerinde bu kapsamdaki mücadeleleri destekler, onlarla dayanışma içinde olur, tüm dünya halklarının kurtuluş ve özgürleşme mücadelelerini kendi mücadelesi sayar. Bu bağlamda, kapitalist merkezlerdeki toplumsal mücadele örgütleri ve hareketleri ile yakından ve doğrudan ilişkiler sürdürür, kapitalizme karşı gelişen mücadeleler ile uluslararası

dayanışmanın güncel örneklerini geliştirir. Latin Amerika’da ve dünyanın diğer bölgelerinde gelişen demokratik ve halkçı iktidar deneyimlerini ezmeye dönük saldırılara karşı durur” (HDP Parti Programı).

HDP, diğer partilerden yalnızca katı ideolojik söylemler açısından ayrılmamaktadır. Bunun yanı sıra HDP’nin Türkiye’nin problemleri üzerinde özellikle Kürt Sorunu ile ilgilenmesi, alternatif olarak sunduğu politikanın yalnızca etnik siyasete yoğunlaşması onu daha çok Kürtlerin partisi gibi göstermektedir. Nitekim parti kurmaylarının gerek meclisteki toplantılarında gerekse seçimler öncesi gerçekleştirdiği mitinglerde özellikle ve sürekli olarak Kürtlere vurgu yapması, HDP’yi Türkiye’nin sorunlarına bütüncül bir bakış açısına sahip olmaktan alıkoymaktadır. Sonuç olarak parti de yalnızca Kürtlerin yoğun yaşadığı şehirlerden oy almaktadır. Bu manada HDP’nin, Catch-All Party tipolojisinden uzak bir duruş sergilediği yorumu yapılabilir. Parti’nin Kürtler haricinde oy topladığı bir diğer kesim ise daha çok marjinal sol hareketleri destekleyen ya da zaman zaman sosyal demokrat sayılabilecek kişi ve gruplardan oluşmaktadır. Kısacası HDP, Türkiye’de incelenen ilk dört partiden katı ideolojik söylemleri ve parti programı ile ayrılmaktadır.

Türkiye’de 2017 yılında gerçekleşen referandumda %51.4 oy oranı ile kabul edilen ve 2018 yılında uygulamaya geçen Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle beraber siyasi partilerin iki temel blokta toplandığı, bunların haricindeki farklı siyasi partilerin de blok kurma girişiminin olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi sonrasında ideolojik yelpazenin farklı noktalarında bulunan siyasi partilerin aynı blok içinde ittifaklar kurması, siyasi partilerin ideolojik katılıktan uzaklaştığı ve oylarını maksimize etmek için ideolojik duruşlarından taviz vererek bir müşterekte buluşabildiklerinin de göstergesidir. Bunun yanı sıra gerek Türkiye’de gerekse Avrupa’daki siyasi partilerin popülizmin cazibesine kapılarak popülist söylem ve politikalara göre konumlarını ve politikalarını esnetmeleri de onları Catch-All Party tipolojisine doğru itmektir. Başka bir deyişle popülist siyasetin seçmen tarafından teveccüh görmesi, ana akım siyasi partilerin ya da katı bir ideolojiye sıkı sıkıya bağlı olan siyasi partilerin, katı ideolojik söylemlerin yerine popülist söylem ve politikalarla seçmen karşısına çıkmasına neden olmaktadır (Eser ve Çiçek, 2020).

5. SONUÇ

Siyasi partiler, çağdaş demokrasilerin inşasında ve sürdürülebilirliğinde en elzem kurumlar arasında yer almaktadır. Belirli bir program etrafında bir araya gelen, iktidar olmayı amaçlayan ve sürekli bir örgüte sahip olan siyasi partiler kuşkusuz ki bir dünya görüşünün ya da bir felsefenin savunucuları olabilirler. Kendi kitlelerini belirli çıkarlar, ideoloji ya da bir

program etrafında bir araya toplayan siyasi partiler nihai olarak iktidarı ele geçirmeyi ya da iktidarın nimetlerinden faydalanmayı amaçlar. Burada bahsi geçen iktidar, yerel ve/veya ulusal ölçekte olabilir. İlk olarak farklı çıkar gruplarının temsili için tarih sahnesinde çıkan siyasi partiler, mümkün olduğunca homojen bir toplumsal tabandan ve sınıftan beslenmekte, bu kişi ya da grupların temsilini ontolojik bir bakış açısıyla yegâne amaç olarak görmekteydi.

Pek çok ülkede sert ideolojik bir program etrafında bir araya gelen siyasi partilerin yanı sıra ideolojik söylemlere daha mesafeli olan, ana akım şeklinde tabir edilen ve mümkün olduğunca geniş bir kitleye seslenmeyi hedefleyen siyasi partiler de bulunmaktadır. Siyasi partilerin genelinde gerek program gerekse söylemler açısından daha ideolojik bir çizgiye yaklaştığı dönemler bulunmakla birlikte, bu süreçler tarihsel açıdan bir kalıcılığa neden olmamıştır. Siyasal yelpazenin hem sağ hem de sol uçlarında bulunan, bir ideoloji ya da doktrin etrafında birleşen siyasi partiler daha az sayıda seçmen kitlesine hitap etmekteyken merkezde bulunan siyasi partilerin daha geniş kitlelerden destek aldığı ilgili literatürde görülebilecektir. Ancak her şeye rağmen merkez iddiası taşıyan siyasi partiler bile kendisini merkez sağ ya da merkez sol gibi belirli bir ideolojinin katı ilkelerinden kısmen de olsa beslenmektedir. Bu durum, 2000’li yıllardan itibaren dünyanın pek çok farklı ülkesinde bir değişim sürecine girmiştir. Bu çalışmada ele alınan Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ülkelerinden örnekler ve Türkiye’deki siyasi partilerin son yıllarda katı ideolojik söylem ve politikalar yerine halkın bütün kesimlerinden oy alabilecek söylem ve politikalara yöneldikleri görülmektedir. Siyasal yelpazenin en belirgin iki ucu olan klasik sağ ve sol ayrımı önemli ölçüde aşılırken, siyasi partilerin günün koşullarına göre mevzilendikleri, söylem ve politikalarında sabit kalmak yerine konjonktürel bir hal aldığını söylemek mümkündür. Nitekim bu çalışmada ele alınan farklı ülkelere partilerin söylem ve politikalarında birbirine benzeşmeleri ya da katı ideolojik tutumlardan uzaklaşarak Catch-All Party modeline dönüştükleri tespiti yapılmıştır.

Siyasi partilerin katı ideolojik söylem ve politikalarından uzaklaşarak zamanın ruhuna göre pozisyon almaları, bir yandan demokratik teamüllerin güçlenmesi açısından olumlu bir gelişme iken diğer yandan popülist siyasetin merkezileşmesi sorununu da beraberinde getirebilmektedir. Bu durum ise siyasi partilerin ilkeli ve öngörülebilir kurumlar olması açısından bir engel potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla siyasi partiler açısından homojen çıkar gruplarının yerini merkez olarak görülen halkın alınması olumlu bir gelişme olarak görülebilirken diğer yandan katı ideolojik söylem ve politikaların yerini popülist siyasetin doldurması güçlü demokrasilerin inşa edilmesi açısından sorunlu bir bakış açısını ortaya

koymaktadır. Sonuç olarak siyasi partilerin katı ideolojik söylem ve politiklardan uzaklaşarak merkez olma iddiası taşıması ve Catch-All Party modeline evrilmesi, siyasi partileri daha billur bir demokrasi vaadine ya da çizgisine yaklaştırmayacaktır.

Lisans Bilgileri

Dicle Akademi Dergisi’nde yayınlanan eserler Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Copyrights

The works published in Journal of Dicle Academy are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

2020 Democratic Party Platform (t.y.). 01 Mart 2023 tarihinde <https://democrats.org/wp-content/uploads/2020/08/2020-Democratic-Party-Platform.pdf> adresinden erişildi.

Ahmad, F. (1994). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Hil Yayınları.

Alkan, T. (1989). *Siyasal bilinç ve toplumsal değişim*. Gündoğan Yayınları.

Anarat, C. C. (2020). Fransız seçmenin üç eksenli siyasete yönelmesi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 11, 213-244.

Andre, K. (2003). Otto kirchheimer and the catch-all party. *West European Politics*, 26(2), 23- 40.

Arslan, E., Çiçek, A. & Baykal, Ö. N. (2021). Türkiye’deki siyasal partilerin geçici koruma altındaki Suriyeliler sorununa bakışı üzerine bir inceleme. F. T. Emni & E. Arslan (Ed.), *İktisadi ve idari bilimler alanında uluslararası araştırmalar içinde* (ss. 93-123). Eğitim Yayınevi.

Aslan, E. (2020). İyi parti vakası: Türk milliyetçiliğinin liberal demokratlıkla imtihanı. 30 Mart 2023 tarihinde <https://Daktilo1984.com> adresinden erişildi.

Atasever, G. (2019). Siyasi parti tipolojileri. (3. bs.). T. Uzun (Ed.), *İttihat ve terakkiden günümüze siyasal partiler içinde* (ss. 15-30), Orion Yayınları.

Beriş, H. E. (2021a). *Siyaset teorisine giriş: antik dünyadan günümüze temel siyasi kavramlar ve süreçler*. Kadim Yayınları.

Beriş, H. E. (2021b). *Egemenlik: modern devletin inşası*. (3. bs.). Kadim Yayınları.

CHP Parti Programı (1994). 05 Nisan 2023 tarihinde <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/956/200305414.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişildi.

CHP Parti Programı (2008). 05 Nisan 2023 tarihinde <https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf> adresinden erişildi.

Conservatives- Your Priorities (t.y.). 02 Mart 2023 tarihinde <https://action.conservatives.com/yourpriorities/> adresinden erişildi.

Çetin, H. (2003). *Siyaset psikolojisi: siyasetin psikolojik temelleri*. Siyasal Kitabevi.

Çiçek, A. (2022a). Türkiye'deki siyasi partilerin yerel yönetim tasarımları. K. A. Demir & A. Çiçek (Ed.), *Kamu yönetimi: yerel yönetimler, yerel demokrasi ve kentleşme* içinde (ss. 3-50). Orion Yayınları.

Çiçek, A. (2022b). Liberal discourse and policies in ak party government programs 2002-2015 period. *New Era International Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 7(16), 1-17.

Çiçek, A. (2023). Peasantry in the nine light doctrines of Alparslan Türkeş. *Turkish Studies Economics Finance Politics*, 18(1), 83-95.

Dahl, R. A. (2015). *Demokrasi üzerine*. (B. Kadioğlu, Çev.). Phoenix Yayınları.

Daver, B. (1976). *Siyaset bilimine giriş*. Kalite Matbaası.

Demirel, A. (2014). *Tek partinin iktidarı: Türkiye'de seçimler ve siyaset (1923-1946)*. (2. bs.). İletişim Yayınları.

Dural, A. B. (2011). *Pratikten teoriye milliyetçi hareket*. Bilge Karınca Yayınları.

Dursun, D. (2014). *Siyaset bilimi*. (7. bs.). Beta Yayınları.

Duverger, M. (1974). *Siyasi partiler*. (2. bs.). Bilgi Yayınevi.

Erdoğan, M. (2005). *Anayasa hukuku*. (3. bs.). Orion Yayınevi.

Erdoğan, M. (2015). *Anayasal demokrasi*. (15. bs.). Siyasal Kitabevi.

- Eroğul, C. (2008). *Çağdaş devlet düzenleri*. (6. bs.). İmaj Yayınevi.
- Eser, H. B. & Çiçek, A. (2020). Avrupa’da aşırı sağın ayak sesleri: Zenofobinin patolojik normalleşmesi. *Alternatif Politika*, 12(1), 114–144.
- Ferrari, D. (2022). The effect of party identification and party cues on populist attitudes. *Research & Politics*, 9(4). <https://doi.org/10.1177/20531680221142693>
- Gould, L. (2014). *The republicans: a history of the old party*. Oxford University Press.
- haberturk.com* (t.y.). 07 Mart 2023 tarihinde <https://www.haberturk.com/iyi-parti-li-yavuz-agiralioglu-iceride-hukumeti-elestirelim-ama-disarida-zaafiyete-sebebiyet-vermeyelim-2509153> adresinden erişildi.
- Hayek, F. (2011). *The constitution of liberty: the definitive edition*. Routledge Press.
- HDP Parti Programı (t.y.). 20 Nisan 2023 tarihinde <https://hdp.org.tr/tr/parti-programi/8/> adresinden erişildi.
- Heineman, R. A. (1996). *Political sciences: an introduction*. McGraw-Hill.
- Heper, M. (2011). *Türkiye’nin siyasal hayatı tarihsel, kuramsal ve karşılaştırmalı açıdan*. Doğan Kitap Yayıncılık.
- Heywood, A. (2016). *Siyaset*. (B. B. Özipek vd., Çev). Liberte Yayınları.
- İyi Parti Programı (t.y.). 07 Nisan 2023 tarihinde <https://iyiparti.org.tr/storage/img/doc/iyi-parti-guncel-parti-program.pdf> adresinden erişildi.
- Jacobsen, G. C. & Liu, H. (2019). Dealing with disruption: congressional republicans’ responses to donald trump’s behavior and agenda. *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 50, 1-26.
- Kapani, M. (2016). *Politika bilimine giriş*. BB101 Yayınları.
- Karahöyük, M. (2017). Modern ötesi dünyada yasaların meşruiyeti. *Alternatif Politika*, 9(2), 228-249.
- Lapalombara, J. & Weimer, M. (1972). The origin and development of political parties. J. Lapalombara (Ed.). *Political parties and political development* içinde (ss. 3-41), Princeton University Press.
- MHP Parti Programı (2009). 06 Mart 2023 tarihinde https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf adresinden erişildi.

Oktaç, C. (2018). Çoğunlukçu kurumsallaşmış yarı-başkanlık rejimi: Fransa, E. Kalaycıoğlu ve D. Kağnıcıoğlu (Ed.), *Karşılaştırmalı siyasal sistemler* içinde (ss. 73-99), Anadolu Üniversitesi Yayın No:3758.

Okur Çakıcı, F. & Doğanay, T. C. (2022). Siyasal partiler ve tipolojileri üzerinden Türkiye’de genel seçimlerin dönemsel değerlendirilmesine yönelik nitel bir araştırma. *İmgelem*, 6 (11), 605-630.

Popper, K. (2013). *The open society and its enemies*. Princeton University Press.

Sartori, G. (2004). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. (2. bs.). (T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Çev.). Sentez Yayınevi.

Sayarı, S. (2021). Siyasi partiler ve parti sistemleri. (6. bs.). S. Sayarı ve H. Dikici Bilgin (Ed.), *Karşılaştırmalı siyaset: temel konular ve yaklaşımlar* içinde (ss. 1-24), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tan, M., Çiçek, Y. & Koçar, H. (2015). Siyasi partiler ve Türkiye’de parti içi demokrasi sorununa ilişkin çözüm önerileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 347-366.

Taylan, Ö. (2021). 1946 genel seçimlerinin demokrasi bağlamında değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 4(1), 62-74.

Taylan, Ö. (2022). Kürt meselesini demokrasi bağlamında düşünmek. A. Baharçiçek ve G. Tuncel (Ed.), *Küresel sorunlar: göç, terör, yoksulluk, çatışma, rekabet* içinde (ss. 477-500), Nobel Yayıncılık.

TBMM Tutanak Dergisi (08/07/2011). 05 Mart 2023 tarihinde <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c001/tbmm24001006.pdf> adresinden erişildi.

TBMM Tutanak Dergisi (18/03/2003). 05 Mart 2023 tarihinde <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c008/tbmm22008049.pdf> adresinden erişildi.

The Conservative and Unionist Party Manifesto 2019 (t.y.). 02 Mart 2023 tarihinde <https://www.conservatives.com/our-plan/conservative-party-manifesto-2019> adresinden erişildi.

The Labour Party, Mission (t.y.). 02 Mart 2023 tarihinde <https://labour.org.uk/missions/> adresinden erişildi.

Tunaya, T. Z. (1982). *Siyasi kurumlar ve anayasa hukuku*. (Yayınevi Bilgisi Yok).

-
- Turan, A. (2022a). Osman bölükbaşı ve milliyetçilik anlayışı. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2 (2), 92-121.
- Turan, A. (2022b). *20 yıllık iktidarın bir muhasebesi: ak parti ve milliyetçilik*. Eğitim Yayınevi.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal sistem ve siyasal davranış*. (3. bs.). Der Yayınları.
- Türköne, M. (2005). *Siyaset*. (2. bs.). Lotus Yayınları.
- Uslu, C. (2022). *Demokrasi*. Orion Yayınları.
- Yarıcı, M. (2017). *Milli Görüş Hareketinin Fikri Temelleri*. [Yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Yayla, A. (2014). *Liberal bakışlar*. (4. bs.). Profil Yayıncılık.
- Yayla, A. (2019). *Siyaset bilimi*. (9. bs.). Liberte Yayınları.
- Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye’de tek parti yönetimi 1930-1945*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yıldırım, E.. (2012), *Türkiye’de islamcılığın siyasal evrimi: devleti kurtarmak, devlet kurmak ve devleti değiştirmek*. Türkiye Yazarlar Birliği (TYB), Yıl 2, Sayı 4, Özel Matbaası.
- Yılmaz Turgut, N. (2014). *Siyasal muhalefet*. (2. bs.). İmaj Yayınevi.
- Yolcu, T. (2019). Türkiye’de çok partili hayata geçiş süreci ile birlikte tek başına iktidar olan partilere yönelik genel bir değerlendirme. *Journal of Turkish Studies*, 41(2), 935-951.
- Yücel, G. (2020). *Meşrutiyet’ten cumhuriyet’e ana akım siyasi partiler (1889-1930)*. Gazi Kitabevi.